

EGY SZEGEDI ÜDÜLŐTELEP NÉPRAJZI KUTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Magyarország nagyobb folyói mentén sokfelé találhatunk olyan üdülőtelepeket, amelyek a szabadidő eltöltésének sajátos lehetőségeit kínálják azok számára, akik ezeken a térségeken nyaralóépületeket birtokolnak. Az Alsó-Tisza-vidéken Szeged környékén kívül Mártélyon, Mindszenten, Szentesen és Csongrádon is léteznek ilyen üdülővezetek, amelyek több száz, gyakran lábakon álló építményt is magukban foglalhatnak. A szeminárium során interjúkat készítettünk az ingatlanok tulajdonosaival, a helyszínen tanulmányoztuk a szegediek körében „Sár-ga” elnevezésre hallgató üdülőtelepet, valamint a Tömörkény István Üdülőtársulat irattárát. A kutatást az elmúlt években is folytattam, amelynek részeredményeiről szeretnék számot adni jelen dolgozat kere-tei között.

A MÁSODIK OTTHONOK MEGHATÁROZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az általam vizsgált jelenség leginkább a „második otthonok” fogalmával ragadható meg, amelynek a meghatározására, értelmezésére az elmúlt években különböző tudományterületek részéről számos kísérlet történt. Elsősorban azok az országok jártak az élen ebben a tekintetben, ahol széles társadalmi rétegek birtokolnak különböző terminusokkal (pl: finn mökki, angol weekend home, summer cottage stb.) illethető építményeket, legtöbbször a városoktól távol, vidéki környezetben. A második otthonoknak sokféle változata létezik, amelyek közül esetünkben a nyaraláshoz kapcsolódó típusok jöhetnek számításba. Orvar Löfgren rámutatott arra, hogy Svédországban az üdültulajdonosok első generációja a városi elit rétegekhez tartozott, az 1920-as és az 1930-as évek folyamán azonban a társadalmi bázis fokozatosan kiszélesedett, mivel hivatalnokok, köztisztviselők is el kezdtek kevésbé impozáns épületeket emelni. A vidéken szabadságukat töltő családok életstílusa gyökeresen eltért a várositól, mivel nagy szerep jutott a különböző sporttevékenységeknek, vitorlázásnak, evezésnek, túrázásnak vagy a horgászatnak. A nyaralóközösségek a tengerpartokon gyorsan szaporodtak, miközben a hotelek, szállodák szép lassan kiürültek, mivel egyre

többen vágtyak saját tulajdonú vagy bérelt házra, miközben egész tengerparti falvakat vásároltak fel fokozatosan. Aki nem engedhette meg magának, hogy régi épületet vegyen, az újat épített, de olyan stílusban, ami tökéletesen szimbolizálta a svéd nyaralás eszményét. A hivatalos statisztikák Norvégiában több mint 400 000 nyaralóépületet tartanak nyilván, amelyek két nagy csoportba sorolhatóak. A tengerpartiak gyakran falvakban találhatóak és a vitorlázáshoz kapcsolódnak, a hegyvidékiek ezzel szemben az 1960-as években váltak népszerűvé kiváló lehetőséget biztosítva a téli hónapok alatt a síelésre, nyáron a kirándulásra, a horgászásra és az erdei gyümölcsök gyűjtésére. A második otthonok fenntartása mögött meghúzódó motivációk meglehetősen sokfélék lehetnek, hiszen a városi ember különböző okok miatt vásárol vagy épít vidéken üdülőépületeket. Vannak, akik kedvelik az egyszerű, természetközeli életmódot, mások egyfajta időutazást hajtanak végre, amikor időszakosan visszatérnek gyermekkoruk színhelyére.¹

AZ ÜDÜLŐTELEP KIALAKULÁSA, A HULLÁMTÉR BIRTOKBAVÉTELE

A „Sárga” néven ismert üdülőtelep közigazgatásilag Szeged városához tartozó Tápé közvetlen közelében, a Tisza hullámterében fekszik, ahol több száz épület található, amelyeket különböző intézmények vagy vállalatok valamint magánszemélyek birtokolnak. A Maros torkolatával szemben, a „Téli kikötő” bejáratánál helyezkedik el a strand, amelyet a folyó időnként vastag homokréteggel borít be, ahonnan feltehetőleg a terület elnevezése is származhatott. A partszakasz nagy népszerűségnek örvend, különösen forró nyári napokon, amikor több százan keresnek enyhülést a Tisza hullámai között. A fürdőhelytől a Kiskörössy halászsárdáig² a folyóval párhuzamosan, egyes szakaszain gépjárművel is járható út³ húzódik, amiből mellékutcák ágaznak ki a töltés irányában. A Szegedi Tervező Vállalat által az 1970-es évek közepén kidolgozott felmérés a következő módon jellemezte a közlekedési viszonyokat: *„A belső utak a rendszertelenül kialakult telekhatárokat követik, és szélességük szabálytalanul változik. Csak néhol találunk 80*

¹ Lásd bővebben: Löfgren 1999. 109–154.; Bendix-Löfgren 2008. 7–16.

² A Tisza partján az ún. Körössy-féle halászsárda 1932-ben nyitotta meg kapuit, ahol a vendégeknek különféle ételek (halpaprikás, sült hal, túrós csusza) és italok elfogyasztására nyílt lehetősége. Délmagyarország 1932. július 17. 4.

³ Ennek az útvonalnak egy szakaszát nevezik „Aranypartnak”, amely egyfajta vízparti sétányként is felfogható.

cm széles betonlap burkolatot, amely mérete alapján csak egy személy közlekedését teszi lehetővé. Kivétel a töltéstől bevezető rövid gyalogjárda monolit beton burkolata, amelynek szélessége 1, 50 m.”⁴

Az úszóházakkal összehasonlítva az üdülőtelep a szabadidő eltöltésének más alternatíváit kínálja, mivel az épületek megfelelő feltételeket biztosítanak a huzamosabb tartózkodáshoz. A „Sárgára” a nyári hónapokra napjainkban is sok család költözik ki, ami nemcsak azt jelenti, hogy a szabadságukat töltik a Tisza közelében, hanem ebben az időszakban az építmények valóságos otthonként funkcionálnak. E sajátos életformát felvállaló helybeli lakosok nemcsak azok közül kerülnek ki, akik valamelyik lakótelepen vagy a város központjában emeletes házban laknak az év nagy részében. Akadnak olyanok is, akik a töltés túlsó oldalán, Tápén élnek, a nyári hónapokra viszont kiköltöznek a Tisza hullámterébe, ahol szívesebben töltik idejüket mint az állandó lakhelyükön. Az ingatlantulajdonosokat a Szegedi Tervező Vállalat által összeállított műszaki leírás a következőképpen jellemezte: *„a régi területet döntően nyugdíjasok, szabadidejükben barkácsoló, építgető emberek lakják, gyöngye anyagi lehetőségekkel. Felszabadult idejüket. jó levegő, pihenési igényeiket elégítik ki ezen építmények. Az új területen az egészséges pihenési igényeken túlmenően a luxus igények is megjelennek, és ezzel egyidőben a saját birodalom jelei is megtalálhatók /körülhatárolás tömbtelken, gazdasági konyhakertté alakítása zöldfelületnek.”⁵*

A Tisza partjának rekreációs térré alakulása már az 1920-as évek elején elkezdődött, az üdülőtelep kiépülése azonban csak az 1950-es évektől vett lendületet.⁶ 1922-ben a szegedi sajtó arról számolt be, hogy Tápé területén új fürdőhely létesül, amely már korábban, Újszeged szerb megszállása idején vált népszerűvé, amikor a Szegedi Parkfürdő RT. szüneteltette működését. A helyzet konszolidálódásával a partszakasz ugyan feledésbe merült, a munkások azonban 1921 nyarán egy kisméretű fürdőkabint építettek. 1922-ben a Szegedi Munkás Testező Egyesület elhatározta a strand fejlesztését, amihez támogatást is sikerült szereznie. Az egykorú sajtóbeszámoló szerint az akció azért tekinthető figyelemreméltónak, mivel a *„rendszeres tiszai életet egészen Tápéig*

⁴ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁵ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁶ A 20. század első felében Mártélyon a hullámtéri gyümölcsösben már álltak olyan villaszerű építmények, amelyek a gazdasági funkciók mellett a szabadidő eltöltésének céljait is szolgálták. 1937-ben Szentesen a helyi idegenforgalmi bizottság elhatározta azt, hogy a Tisza partján „weekend házak” építésére telkeket kínál megvételre, ám úgy tűnik, hogy az elképzelés nem valósult meg.

hosszabitja meg” illetve több száz gyerek számára biztosít feltételeket az „egészséges nyári élethez”.⁷

A rendelkezésre álló forrásokból kitűnik, hogy a hullámtér birtokbavétele nem szervezett formában következett be, mint ahogyan arról egy 1957. október 22-én keletkezett dokumentum is beszámolt: „A Sárgán lévő üdülőtelep spontán jött létre a szegedi dolgozók kezdeményezésére és társadalmi munkájával. Ez az üdülőtelep a munkásoké volt már a Horthy-fasizmus idején, amikor a munkásnak nem volt pénze arra, hogy a drága csónakházakat vagy drága fürdőzési lehetőségeket vegye igénybe, idejártak ki a szegedi munkások, a bokrok között vetkőzve élvezték a Tisza hús hullámain. Itt tartottak összejöveteleket, amelyekről ma is nagyon sokat beszélnek az idősebb munkások. Talán ez az oka, ezek a munkás hagyományok, hogy Szeged dolgozói itt építették ki üdülőtelepüket...”⁸

A hullámtérben az 1950-es évek közepén 107 épület helyezkedett el, amelyek különböző falszerkezettel rendelkeztek.⁹ Többen eleinte deszkákból állítottak össze építményeket, amelyek egy helyiségből álltak, ahol a berendezést ágy, asztal és székek alkották. Az 1950-es években ugyanakkor már feltűnnek a téglából és betonból épített, egyszintes, terraszra és öltözőhelyiségre tagolódó fürdőkabinok, majd megjelentek a lábakon álló üdülők, amelyeknek gyakran a tetőterét is beépítették. Külön csoportba sorolhatóak azok az építmények, amelyeknek az alsó szintjén konyhát alakítottak ki, a felsőn pedig szobák helyezkednek el. Kialakulásukban minden bizonnyal az áradások játszhattak alapvető szerepet, mivel az ingatlanok tulajdonosai az épületek megemelésével igyekeztek megvédeni ingóságukat a víz pusztításától.

Az 1950-es években még úgy tűnt, hogy az árhullámok nem hátrózzák meg alapvetően az üdülőtelep mindennapjait, ami a Szegedi Tervező Vállalat által készített műleírásban is megfogalmazódott: „A terület Szegedtől K-re a folyó jobb-partján helyezkedik el. A terület +80.00 m országos magasság körül mozog. Az eddigi legnagyobb árvízszint /1932/ 39.32 m a tápéi vízmérce 0 pontjára vonatkoztatva. A vízmérce 0 pontja 74.39 m. országos magasságban van. A terület kisebb elöntésével kb. 7-8 évenként kell számolni. Jeges vizek átlaga +7.00 m körül azaz 81.39 m körül illetve ez alatt levonulnak, így a területen je-

⁷ Délmagyarország 1922. július 23. 6.

⁸ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁹ Korábban mindösszesen két fürdőkabin állt a strand közelében, amelyet a munkások sportegyesülete létesíthetett.

ges vizek okozta lényeges rombolásokkal nem kell számolni.”¹⁰ 1970 után az áradások szintjének drasztikus emelkedése illetve az árhullámok elhúzódása azonban drámai változásokat eredményezett, amelyek negatív hatást gyakoroltak az üdülőtelep életére, mivel az árvizek a lábakon álló építmények felső szintjein kialakított helyiségeket is elöntötték. A bútorzat és a különböző elektronikus berendezések (hűtőgépek, mikrohullámú sütők, televíziók stb.) tönkrementek, az apadás után pedig hónapokat kellett arra várni, hogy a falak kiszáradjanak, és el lehessen kezdeni a felújítási munkálatokat. A hosszantartó árvizek miatt olyan évek is előfordultak, amikor a nyári hónapok alatt az üdülőket egyáltalán nem lehetett használni. Több tényező (árvízszintek drasztikus emelkedése, az áradások időtartamának növekedése, a felújítási munkálatok költségei stb.) negatív hatásának köszönhetően egyre többen hagytak fel az elmúlt évtizedekben ezzel a sajátos életformával, éppen ezért sok épület cserélt gazdát vagy vált teljesen elhagyatottá. Az „Elhanyagolt a Sárga üdülőtelep” címmel a Délmagyarország hasábjain 2007. márciusában megjelent írás a következőképpen igyekezett bemutatni az állapotokat: *„Pusztul a szegedi Sárga üdülőtelep. A kint élők szerint legalább százán árulják a nyaralójukat. Vevők is akadnak, de lassan cserélnek gazdát az ingatlanok. Egymillió forintért is lehet kapni vityillót, de akad, aki hatmillióra tartja a hétvégi házat. Mindenki az árvizektől tart (...) Elhagyatott házikók sorakoznak egymás mellett. Ezek tetői a tavalyi árvízkor éppen csak kilátszódtak a víz alól. Málladoznak a falak, az udvaron magas iszapréteg tornyosul. A tavalyi áradás után sokan feladták, és nem foglalkoznak a vityillójukkal. (...) A Sárga már nem a régi: sok a lepusztult, elhanyagolt épület. Az utcák sarasak, a fák ápolatlanok, több helyen kupacokban áll a szemét.”*¹¹

SZABADIDŐ ELTÖLTÉSE ÉS A KÖZÖSSÉGI ÉLET KERETEI

A Tisza hullámterében az üdülők tulajdonosai és használói különböző szabadidős tevékenységet folytatnak, amelyek közül az úszás és a fürdőzés a folyóhoz kapcsolódik szorosan. Napfürdőzésre a strand vagy a Tisza partján üres fémhordókból, vascsövekből és fából összeállított mólók biztosítanak lehetőséget, amelyeket a vízállás változásának megfelelően acélkötelekkel szabályoznak. A téli hónapok idejére a

¹⁰ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

¹¹ Délmagyarország 2007. március

szerkezeteket gyakran a partra vontatják, nehogy a jégtáblák összetörjék azokat. 2007-ben megközelítőleg 50 mólót használtak a Sárgán vízi járművek kikötésére, horgászatra vagy napozás céljából. Az üdülőtulajdonosok a folyón eleinte fából összeállított, lapos fenekű ladikkal közlekedtek, amelyeket a tápai vagy környékbeli mesteremberek készítettek számukra. A vízi járműveket 4-5 lóerős, jugoszláv gyártmányú Tomos motorokkal működtetik. Akadnak olyanok is, akik Budapestről leselejtezett rendőrségi rohamcsónakokat vásároltak maguknak. Egyikük később egy hajóépítő mesterrel gyártatott üvegszálból hét személy befogadására alkalmas csónakot, amelyhez 50 lóerős motor tartozott. A család különleges alkalmak idején, nagyobb távolságok megtétele során használta, horgászni viszont ladikkal jártak. Az üdülőtulajdonosok közül néhányan nagy teljesítményű, motorcsónakokat vásároltak, amelyeknek a birtoklása státuszimbólumként is felfogható, hiszen vagyoni helyzetüket, társadalmi pozíciójukat reprezentálja. A vízi járművekkel nemcsak a folyó szegedi szakaszán közlekednek, hanem előfordulhat, hogy Mártély vagy Mindszent környékére is ellátogatnak, ahol a kanyarulatokban homokos strandok kínálnak kedvező lehetőségeket a fürdőzésre.

1957. október 22-én az érdekelt vállalatok és intézmények küldöttei értekezletet tartottak, amelyen ideiglenes vezetőséget választottak. Feladatul tűzték ki a terep felmérését, feltérképezését, a vagyontárgyak védelme céljából őrség felállítását, a fő közlekedési útvonal kialakítását és egy artezi kút fúrását. Határozat született arról, hogy megalakítják a Szeged Tápei Üdülőtársulatot, amelyet később Tömörkény Istvánról neveztek el. A szervezet elsősorban a tagok üdülésének és szórakozásának a biztosítását tűzte ki maga elé, de ezen kívül igyekezett felvállalni az üdülőtelep tisztántartását, fegyelmének biztosítását, a botrányokozók megrendszabályozását, a társadalmi tulajdon védelmét és a közegészségügyi előírások érvényre juttatását. A tagok kötelességei között szerepelt az alapszabályok betartása vagyis a tagdíj befizetése, az épületek karbantartása, bekerítése stb. A társulat ügyeivel a tagok közül választott intézőbizottság foglalkozott, amely öt főből tevődött össze, megbízatása pedig öt évre szólt. A szervezet fennállása óta több alkalommal módosította alapszabályait, amelyeknek az összevetése érdekesítő vállalkozás lehetne a jövőben. Az üdülőtelepen székházzal is rendelkezik, ami helyet biztosít az irattárnak és az irodának. A tagsági díjből a társulat elsősorban az ingatlanokat használók által fogyasztott vízmennyiséget és a szemét elszállítását igyekszik fedezni, időnként

azonban más költségekkel is számolni kell, mint például az áradások után felhalmozódó hordalék összegyűjtésével és elszállításával.

Az üdülőtársulat 1989 előtt igyekezett felvállalni a munkásmozgalmi hagyományok ápolását is, amelynek látható és kézzel fogható megnyilvánulási formája az 1961. augusztus 20-án a Tisza partján felállított emlékmű. Feliratát az 1990-es évek elején levésték, a dokumentumok azonban megőrizték a szöveget: „<Sárga> Az illegális szegedi munkásmozgalom forradalmi szervezkedésének egyik színhelye az elnyomatás sötét éveiben a párt vezetésével munkások, parasztok néphez hű értelmiségiek összefogott erővel munkáltak itt a szocialista jövőt Munkásságuk emlékére az utókor nevében Tömörkény István Üdülőtársulat.” 1989 előtt az emlékműnél május 1-jén a társulat képviselői rendszeresen helyeztek el koszorúkat, november 7-e előtt pedig rendbe tették a környezetét. A rendszerváltás után az emlékhely jelentéstartalmát próbálták megváltoztatni, a Szegedi Szépműves Céh által tervezett, a Tisza és a Maros találkozását szimbolizáló térkompozíció azonban nem készült el annak ellenére, hogy a szegedi önkormányzat 1993-ban 100 000 forint támogatást szavazott meg erre a célra.

A terepmunka tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az üdülőtelep kisebb közösségekre oszlik, amelyek változatos formákat ölthetnek. Tipikusnak mondható, amikor a 4-5 szomszédos család rendszeresen tart összejöveleket, együtt ünneplik meg a névnapokat és a születésnapokat. Akad példa arra is, hogy a nyári szezon kezdete, legtöbbször május elseje kínál lehetőséget az együttlétre. A múltban kitüntetett alkalmak közé tartozott augusztus 20-a, amikor a tűzijátékot több üdülőtulajdonos családjaikkal, barátaikkal együtt motorcsónakokból és ladikokból nézték meg a Tiszáról. Az elmúlt években tanúi lehettünk egy sajátos lokális ünnep alakulásának, formálódásának, amely szorosan kapcsolódik az üdülőtelephez, ahol 2015. augusztus 20-án immár tizedik alkalommal szervezték meg a Tisza-parti Szent István Népünnepélyt. A halfogó illetve halászléfőző verseny más programokkal együtt lehetőséget biztosít a közösségen belüli kapcsolatok kialakítására, erősítésére, egyfajta lokális identitás megszerkesztésére.

ÖSSZEGZÉS

A Tisza hullámterében található üdülőtelep olyan második otthonokat foglal magában, ahol napjainkban is sok család tölti szabadidejét. A nyaralóépületek használatának hátterében feltehetőleg az a törekvés húzódik meg, hogy a tulajdonosok kilépve a városi létből egyfajta természetközeli életmódot valósítsanak meg. Az úszóházakkal összehasonlítva az üdülőtelep a szabadidő eltöltésének más alternatíváit kínálja, mivel megfelelő feltételeket biztosít a huzamosabb tartózkodáshoz. A „Sárga” az 1950-es évektől alakult ki, habár a fürdőzés és a fürdőkultúra már korábban, az 1920-as évek elején is jelen volt a területen, ahol magánszemélyek és különböző vállalatok és intézmények egymás után emelték építményeiket. A kutatómunka az elkövetkező években a dolgozatban meglehetősen vázlatosan érintett témakörök részletes elemzésére irányulhat, amely feltárhatja e sajátos üdülőközösség kultúrájának egyes aspektusait.

IRODALOM

BENDIX, Regina-LÖFGREN, Orvar

2008 Double Homes, Double Lives? *Ethnologia Europaea* 37. 7–16.

LÖFGREN, Orvar

1999 *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles